

обумовленою вимогами дотримання законності та забезпечення надійності цивільних правовідносин, відшкодування шкоди і відповідальність практично співпадають і сам факт завдання шкоди вже є правопорушенням з усіченим складом. А тому категорії "звільнення від відповідальності" і "виключення відповідальності" є фактично тотожними. Тому ми можемо говорити про існування у цивільному праві специфічного поділу підстав звільнення від відповідальності, яке у договірних зобов'язаннях називається абсолютним звільненням, і відносним звільненням від цивільно-правової відповідальності у деліктних зобов'язаннях.

Література

1. Васильев А. Ф. Теория права и государства: учебник / А. Ф. Васильев, В. В. Иванов, Р. С. Притченко. - Х. : ООО "Одиссей". - 2006. - 480 с.
2. Венгерова А. Б. Теория государства и права. - М. : Омега-Л, 2002. - 608 с.
3. Гойман В. И. Действие права (методологический анализ): Монография. М., Академия МВД РФ, 1992. - 182 с.
4. Комаров С. А., Малько А. В. Теория государства и

права : Учебно-методическое пособие: Краткий учебник для вузов. - М. : Издательство НОРМА, 2001. - 440 с.

5. Общая теория государства и права : Академический курс в 3 томах. Отв. ред. проф. М. Н. Марченко. Том 3. - М. : "Зерцало-М", 2001. - 518 с.

6. Ожегов С. И. Словарь русского языка. - М. : Русский язык, 1991. - 915 с.

7. Стрельник О. Л. Обставини, що виключають юридичну відповідальність: автореф. дисер. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Стрельник О. Л. - К., 2010. - 21 с.

8. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - №№ 40-44. - Ст. 356.

9. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : Учебник для вузов. - М. : Юрайт-М, 2001. - 429 с.

10. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко та ін. - Том 2. - К. : Укр. енцикл., 1998. - 741 с.

Церковна О. В.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін ОДУВС

Надійшла до редакції: 06.11.2015

УДК 347.42+34.03

ДО ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ ЗЛОЧИНОМ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ (ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Черевко С. П.

Наукова стаття присвячена дослідженню проблем відшкодування шкоди, завданої злочинцем, а також вдосконаленню механізму забезпечення потерпілим особам права на компенсацію такої шкоди. У статті розглядається окремі елементи інституту відшкодування шкоди, завданої злочинцем в англо-американській правовій системі, особливості його функціонування та можливість/обсяг його запровадження в Україні. На підставі аналізу норм чинного цивільного та цивільного процесуального законодавства України, а також досвіду законодавчого регулювання зарубіжних країн сформульовані загальні висновки щодо необхідності оновлення механізмів відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (злочинцем).

Ключові слова: цивільний процес, відшкодування шкоди, злочин, фонди, цивільне право.

Научная статья посвящена исследованию проблем возмещения вреда, причиненного преступлением, а также усовершенствованию механизма обеспечения потерпевшим права на компенсацию такого вреда. В статье рассматриваются отдельные элементы института возмещения вреда, причиненного преступлением в англо-американской правовой системе, особенности его функционирования и возможность/объем его внедрения в Украине. На основании анализа норм действующего гражданского и гражданского процессуального законодательства Украины, а также опыта законодательного регулирования зарубежных стран сформулированы общие выводы относительно необходимости обновления механизмов возмещения вреда, причиненного уголовным правонарушением (преступлением).

Ключевые слова: гражданский процесс, возмещение вреда, преступление, фонды, гражданское право.

The scientific article deals with the research of problems of compensation of the harm caused by a crime, and also improvement of mechanism of providing rights of persons who suffered from crime on compensation of such harm. In the article the separate elements of institute of compensation of the harm caused by a crime in the English and American legal system are investigated, features of its functioning and possibility, are examined and its implementation in Ukraine. On the basis of analysis of norms of current civil and civil procedure legislation of Ukraine, and also experience of the legislative adjusting of foreign countries general conclusions are set forth in relation to the necessity of updating of mechanisms of compensation of the harm caused by criminal offence (by a crime).

Keywords: civil procedure, compensation of harm, crime, funds, civil law.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Побудова правової, демократичної, соціальної держави в Україні, коли пріоритетом в діяльності держави, правоохоронних органів та суду є забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини є складним комплексним завданням, для вирішення якого необхідно не тільки реформувати законодавство, але й змінити підходи та мислення правоохоронців, суддів та інших державних службовців, що опікаються проблемами відшкодування шкоди, завданої кримінальним право-

порушенням (злочином). На жаль, на сьогодні правові гарантії відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (злочином) з боку держави фактично не діють. Норма ст. 1177 ЦК України залишається механізмом на папері. В той же час певні кроки на шляху відновлення прав осіб, що постраждали від незаконних дій правоохоронців та суду вже здійснено з прийняттям Закону України "Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду" у 1994 р. Разом з тим, слід констатувати, що вищезазначений спеціальний закон охоплює лише частину правопорушень, в той час як питання відшкодування шкоди, завданої в результаті вчинення інших найбільш розповсюджених кримінальних правопорушень (злочинів) залишається невіршеним. Конституцію України гарантується захист прав, свобод та законних інтересів учасників цивільних правовідносин [1], однак механізми такого захисту потребують вдосконалення.

Метою статті є аналіз положень чинного цивільного та цивільного процесуального законодавства України та законодавства зарубіжних країн, що регулює порядок відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (злочином).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Виклад основного матеріалу дослідження. Окремі питання відшкодування шкоди завданої злочином цивільному праві були предметом дослідження багатьох вчених-юристів, зокрема науковців – М. М. Агаркова, Д. В. Бобрової, В. П. Грибанова, Н. С. Малеїна, О. А. Красавчикова, Є. О. Харитонова, Б. Б. Черепакіна та інших. Окремо представляють інтерес роботи таких вчених як В. Т. Нор, Н. Б. Федорчук та ін., що стосуються питань відшкодування шкоди, завданої злочином в кримінальному праві.

Злочин, що вчиняється посягає на певні суспільні відносини, що охороняються державою. Вчинення злочину тягне за собою невідворотне переслідування правопорушника із боку держави з метою покарання останнього. При цьому кримінальне переслідування має на меті не тільки покарання, але й певним чином відновлення підірваного авторитету держави, яка бере на себе обов'язок охорони прав, свобод та інтересів людини. Але питання покарання злочинця та відновлення авторитету насамперед повинно мати своєю складовою відновлення втрат, шкоди, що була завдана особі в результаті вчинення злочину відносно неї.

Цивільний процесуальний кодекс України в ст. 3 гарантує кожній особі право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів [2]. Одночасно цивільне законодавство, зокрема у ст. 16 Цивільного кодексу України [3] передбачає, способи захисту немайнового або майнового права та інтересу в судовому порядку. Представляється, що проблема відшкодування шкоди, завданої злочином потребує запровадження додаткових механізмів, що сприятимуть відновленню становища потерпілого та зменшать негативні наслідки кримінального правопорушення.

Згідно з ч. 1 ст. 1177 ЦК України шкода, завдана фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, відшкодовується відповідно до закону. Шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного

бюджету України у випадках та порядку, передбачених законом. Як вже зазначалося вище, на сьогодні відсутні спеціальні закони, які регулюють порядок такого відшкодування. За результатами проведеного дисертаційного дослідження цього аспекту проблематики відшкодування шкоди Д. Ф. Плачковим було навіть підготовлено проект закону про відшкодування державою шкоди, завданої злочином. Повертаючись до формулювання статті 1177 ЦК України слід звернути на два терміни, що застосовуються законодавцем – "відшкодування" у ч. 1 та "компенсація" – у ч. 2 вказаної статті. З цього можна зробити висновок, що у першому випадку мова йде про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням особою, яка його вчинила в порядку передбаченому законом, а в другому випадку – про взяття державою на себе функції відновлення становища потерпілого з можливістю стягнення сплаченої компенсації з винної особи. З цієї точки зору значний інтерес являє процедура відшкодування шкоди потерпілим від злочинів в правових системах Великобританії та США.

У правовій доктрині і практиці судів США та Великобританії прийнято вважати, що базовою юридичною можливістю жертви, яка найбільш повно забезпечує поновлення порушених злочином прав, є право на компенсацію. Але компенсація шкоди кримінальним або цивільним судом за рахунок винної особи не завжди забезпечує жертві захист її інтересів, оскільки злочинець може бути неплатоспроможним, неосудним, або уникати правосуддя. У середині 60-х років минулого століття у Великобританії та США було започатковано схему державної компенсації заподіяної злочином шкоди, що стало підґрунтям створення нового інституту в праві: інституту компенсації шкоди жертвам злочинів за рахунок держави (далі – державна компенсація). Державна компенсація завжди була прерогативою соціально орієнтованих держав. Тоталітарні держави не проводили таких виплат. Не існувало їх і в колишньому СРСР. Тому, як слушно вказувалося в літературі, цінним для українського законодавця та юриспруденції може бути досвід врегулювання цього питання у Великобританії і США [4, с. 102].

У Великій Британії у 1994 р. уряд подав на розгляд парламенту проект, яким пропонував замінити тодішню схему компенсації, за якою оцінка заподіяної шкоди здійснювалась на основі судових прецедентів, іншою схемою, яка базувалася на тарифі оцінки 186 видів тілесних ушкоджень (на сьогодні – 310 видів). Останні оцінювалися у грошовому еквіваленті від 1 000 до 250 000 фунтів стерлінгів (на сьогодні – до 500 тис.). Таким чином, Схема компенсації тілесних ушкоджень, завданих злочином, вперше знайшла своє законодавче закріплення у 1994 р., коли було прийнято Закон "Про компенсацію тілесних ушкоджень, завданих злочином" [4, с. 103].

Вивчаючи досвід регулювання питань відшкодування шкоди жертвам злочинів в англо-американській правовій системі необхідно мати на увазі, що передбачені механізми стосуються кримінального судочинства і обумовлені специфікою системи прецедентного права. Відтак процедури компенсації, реституції та репарації, компенсації шкоди державою мають не тільки свої специфічні завдання, але й реалізацію. Проте ідея відповідальності держави за безпеку людини, непорушність права власності та дотримання інших прав, свобод та інтересів на її території повинна бути реалізована на практиці.

З нашої точки зору така відповідальність повинна виявлятися в обов'язку держави частково або в повно-

му обсязі компенсувати шкоду, що була завдана особі в результаті вчинення кримінального правопорушення. Н.Б. Федорчук та В.Т. Нор аналізуючи погляди іноземних науковців на сутність процедури компенсації шкоди в зарубіжному законодавстві наводять наступні думки, зокрема Д. Мірса: "Якщо держава готова розподіляти кошти, що надходять за рахунок загальних податків, щоб полегшити фінансові труднощі у зв'язку з хронічним безробіттям, фізичною та психологічною недієздатністю чи недугою, то вона повинна втрутитися і в тому випадку, коли такі наслідки сталися через злочинне насильство". Також цікавою є думка П. Кейна про "економічну доцільність розподілу втрат, спричинених злочином, на всіх, а не лише на конкретних осіб, які їх зазнали" [4, с.106].

Такі підходи цілком логічні оскільки розглядають державу не в якості є політичної надбудови над класовим суспільством, як суб'єкта, що визначає життя суспільства, існує окремо від нього, а як певне утворення, що створене зусиллями людей і діє виключно для забезпечення інтересів кожної людини.

Відтак представляється, що державою повинен бути створений спеціальний фонд за рахунок державного бюджету з якого в порядку передбаченому спеціальним законом виплачуються компенсації жертвам кримінальних правопорушень. Крім того, представляється що є сенс по аналогії із законодавством Великої Британії створити систему (схему) компенсації основних видів кримінальних правопорушень, особливо проти здоров'я людини, на підставі якої суди прийматимуть рішення про компенсацію шкоди на користь особи, що потерпіла від злочину.

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки. Реалізація вищенаведених новацій повинна ґрунтуватися на нормах цивільного та цивільного процесуального законодавства, зокрема в спеціальному законі про відшкодування шкоди жертвам кримінальних правопорушень необхідно передбачити норми про розміри (тарифи) компенсації жертвам в залежності від

виду кримінального правопорушення, які обраховуються у мінімальних заробітних платах на момент прийняття рішення судом. При чому така компенсація повинна бути виплачена не тільки у випадках коли особу правопорушника (злочинця) не встановлено, але й у випадках якщо така особа відома з подальшою можливістю держави (її органів) звернутися із позовом про відшкодування розміру сплаченої компенсації за рахунок правопорушника.

При ухваленні рішення про відшкодування шкоди завданої злочином представляється необхідним допустити негайне виконання судового рішення в частині виплати компенсації за рахунок спеціального фонду, який здійснює виплати жертвам кримінальних правопорушень (злочинів).

Усі інші проблеми пов'язані з дослідженням процедури компенсації шкоди особам, що потерпіли від кримінального правопорушення (злочину) в порядку цивільного судочинства, а також інші проблеми, пов'язані із розглядом таких справ виходять за межі цієї статті і становлять перспективні напрямки подальших наукових розвідок.

Література:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 42. - Ст.492.
3. Цивільний кодекс України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 11. - Ст. 461.
4. Федорчук Н.Б., Нор В.Т. Захист прав потерпілих від злочину в англо-американській правовій системі та кримінальному судочинстві України: Монографія. - К.: Правова єдність, 2009. - 192 с.

Черевко С. П.,

*Суддя Малиновського районного суду м. Одеси
Надійшла до редакції: 04.11.2015*